

08.12.2022

Ukraina, Venäjä – ja historia konfliktin takana

Simo Mikkonen

”Venäjän keisarikunta laajentui nykyisen Ukrainan alueelle käytännössä vasta 1700-luvun mittaan”.

Kulunutta vuotta on leimannut Venäjän hyökkäys Ukrainaan. Helmikuun 2022 jälkeen mediassa on tarkasteltu sotatilanteen kehittymistä päivittäin. Eri medioilla on ”sotatilanne hetki hetkeltä” - tyyppistä seuranta, joissa raportoidaan joukkojen etenemistä. Erilaisia asiantuntijoita on ilmaantunut toimittajien haastateltavaksi valtaisa määrä. Suomesta toki löytyy Venäjää ja entisen Neuvostoliiton aluetta pitkään tutkineita henkilöitä, jotka hallitsevat sekä venäjän kielen, että tuntevat venäläisen yhteiskunnan kehitystä pitkällä aikavälillä. Toisaalta nämä henkilöt eivät ole välttämättä niitä mediassa eniten näkyneitä henkilöitä. Toimittajat etsivät usein kommentoijia, joilta saa selkeän suoraviivaisia näkemyksiä, jotka usein vahvistavat yleistä diskurssia, jopa yksinkertaistavat asioita. Fokus on usein kulloinkin pinnalla olevassa tapahtumassa. Seurauksena on helposti pinnallista kommentointia, joka auttaa ymmärtämään meneillään olevaa konfliktia lopulta hyvin vähän.

Jos meneillään olevan konfliktin alkupisteen sijoittaa helmikuuhun 2022, sota vaikuttaa helposti käsittämättömältä. Viimeisten kymmenen vuoden kehitystä vasten Venäjän hyökkäys ei kuitenkaan vaikuta yllättävältä. Venäjä oli valmistautunut hyökkäämään

Ukrainaan jo pitkään ja pohjustanut kansaa tuleviin tapahtumiin.

Ukrainalla ja Venäjällä on pitkä yhteinen historia osana Neuvostoliittoa, mutta myös sitä ennen osana Venäjän keisarikuntaa. Toisaalta siinä missä Venäjän ydinalueet ovat kuuluneet samaan valtioon keskiajan lopulta lähtien, nykyisen Ukrainan alueen historia on huomattavasti kirjavampi ja alueiden kehitys on edennyt hyvin eri tavoin osana eri valtioita aina 1700-luvun puoliväliin asti. Nykyisen Ukrainan länsi-, pohjois- ja keskiosat olivat pitkään osa Puola-Liettuan kuningaskuntaa. Koko eteläinen Ukraina puolestaan kuului Krimin kaanikuntaan aina 1700-luvulle saakka. Näiden alueiden kehitys on tapahtunut hyvin toisenlaisessa kontekstissa kuin Moskovan suuriruhtinaskunnasta kehittyneessä Venäjän keisarikunnassa. Putinin hallinto on pyrkinyt korostamaan Venäjän keisarikunnan ja Ukrainan alueiden historiallisia yhteyksiä valikoivasti jättäen pois omaan tulkintaansa sopimattomat piirteet.

Historian käyttö on yksi keskeisistä tekijöistä Putinin hallinnon ulkopoliitikassa. Historiantulkintoilla perustellaan ulkopoliittikkaa erityisesti suhteessa Venäjän naapurimaihin. Putin on esimerkiksi väittänyt Ukrainaa Leninin luomukseksi; ettei Ukrainaa ollut ylipäätään olemassa ennen neuvostoaikaa. Väite kuulostaa täysin käsittämättömältä ja on helppo sivuttaa hullun houereina. Väitteen tarkempi tarkastelu auttaa kuitenkin ymmärtämään, miksi tällaiset väitteet uppoavat tavallisiin venäläisiin. Mikä vielä tärkeämpää, väitteitä purkamalla ne voidaan asettaa oikeaan kontekstiin ja torjua Putinin hallinnon tarkoituksella vääristämiä tulkintoja.

Väite Ukrainasta neuvostoajan luomuksena perustuu kahteen sinänsä paikkansapitävään faktaan. Ensimmäinen on se, että nykyisen Ukrainan alue oli poliittisesti hajanainen. Sen osia kuului eri maihin, jotka yhdistyivät nyky-Ukrainan alueeksi vasta Venäjän sisällissodan (1917-1922) jälkeen, sekä toisen maailmansodan (1939-1945) yhteydessä tapahtuneiden alueliitosten kautta. Krim liitettiin Ukrainan osaksi viimeisenä, 1954, kuten Putinin hallinto alituisen muistuttaa. Osia Ukrainasta julistautui itsenäiseksi Venäjän sisällissodan aikana, mutta poliittinen hajanaisuus sekä ulkovaltojen toiminta, ensin Saksan, sitten Puolan hyökkäykset ja lopulta puna-armeija tekivät Ukrainasta osan Neuvostoliittoa. Lenin ei kuitenkaan luonut ajatusta itsenäisestä Ukrainasta – se oli syntynyt ukrainalaisen älymystön keskuudessa paljon ennen ensimmäistä

maailmansotaa. Ukrainan asema Venäjän keisarikunnassa oli Venäjälle alisteinen. Ukrainaa puhuttiin erityisesti maaseudulla, ja venäjä oli kaupunkien kieli. Erityisesti läntisen Ukrainan alueella myös osa venäjää äidinkielenään puhuvasta älymystöstä kuitenkin tuki ukrainalaisten kansallista heräämistä eri tavoin. Mutta valtaapitävien suhtautuminen ukrainalaisten kansalliseen heräämiseen oli erittäin nihkeä.

Venäjän sisällissodan jälkeen Neuvostoliitossa aloitettiin niin sanottu *korenizatsija-politiikka*, joka suoraan käännettynä viittaa juurruttamiseen. Poliitiikan tarkoituksena oli toisaalta luoda Neuvostoliiton eri alueille kansallinen bolshevikkiliitti sen sijaan, että johto koostuisi etnisistä venäläisistä. Kansallisuuksien merkityksen ajateltiin kommunismissa häviävän, mutta ylimenovaiheessa kansallinen poliittinen eliitti nähtiin välttämättömänä. Ukrainan alueella korenizatsija-politiikka johti ukrainan kielen ja kulttuurin kukoistukseen. Aiemmin lähes kielletty kieli nousi 1920-luvun aikana koko nykyisen Ukrainan alueen hallitsevaksi kieleksi. Ukrainankielisiä lehtiä, kouluja, yliopistoja, teattereita ja monia muita kulttuuri-instituutiota perustettiin 1920-luvun mittaan valtavia määriä.

Stalinin vakiinnutettua valtansa 1920-luvun lopulle tultaessa, tuuli kuitenkin alkoi kääntyä. Korenizatsija-politiikasta ei koskaan luovuttu virallisesti, mutta monet ukrainankielistä kulttuuria edistäneet henkilöt kohtasivat syytteitä äärikansallisista ja porvarillisista näkemyksistä. 1930-luvun loppua kohden venäjän kielen ja kulttuurin asema vahvistui ympäri Neuvostoliittoa, myös Ukrainassa. Kollektivointi ensimmäisen viisivuotissuunnitelmakauden aikana (1928-1932) osui erityisen voimakkaasti maatalousvaltaiseen Ukrainaan ja aiheutti valtavan nälänhädän, tuhoten perinteistä ukrainalaista kulttuuria. Ukrainan kielen ja kulttuurin asemaa ei missään vaiheessa Neuvostoliitossa kielletty, mutta venäjän aseman vahvistuminen jatkui sodan jälkeen. Neuvostoliiton virallisessa narratiivissa kaikki neuvostokansat olivat osa yhtä suurta neuvostoperhettä, mutta käytännössä venäjä oli yleiskieli ja kaikkialla Neuvostoliitossa venäjänkielisen kulttuurin asema vahvistui. Kun neuvostotasavallat olivat alisteisia keskushallinnolle, eri kansallisuudet myös sekoittuivat voimakkaasti ja eri alueilla – myös Ukrainassa – venäjänkielisten osuus kasvoi.

Ukrainan valtio, kieli ja kulttuuri eivät ole neuvostoaikaisia luomuksia, mutta niiden aseman tietoinen vahvistaminen Neuvostoliiton ensimmäisen vuosikymmenen aikana on se totuus pohja, jota Putinin hallinto hyödyntää tulkitessaan Ukrainan Leninin luomukseksi. Putinin hallinto ei kuitenkaan edusta Neuvostoliittoa ja sen ideologiaa muuten kuin valtapoliittisesta näkökulmasta. Hallinnon strategiaan kuuluu valikoida historiasta sopivia palasia ja rakentaa niistä omia valtapyrkimyksiä tukeva kokonaisuus. Historiantulkintoissaan Putin hyödyntää neuvostonostalgiaa, esimerkiksi entisten neuvostokansalaisten muistoja Krimiltä, Odessasta tai Kiovasta; näille alueille matkustettiin lomille, näistä alueista taisteltiin toisessa maailmansodassa ja ne on lunastettu omien sukulaisten verellä. Kolonialistisen suhtautumisen takana on kaipuu yksinkertaisempaan suurvalta-aikaan, jolloin Moskovasta käsin hallittiin nykyistä huomattavasti laajempia alueita, eikä nykyisillä naapurimailla ollut omaa tahtoa – tai mahdollisuutta ilmaista sitä ilman vakavia seurauksia.

On tosiasia, että Venäjällä tunnetaan Ukrainan historiaa huonosti. Sama tosin koskee myös länsimaita, joissa ymmärrys entisestä Neuvostoliitosta on rajallista ja vielä harvemmin ulottuu Neuvostoliiton reuna-alueille. Venäjän ja Ukrainan konflikti on voimakkaasti korostanut historian yhteiskunnallista merkitystä. Suomessa on tapana korostaa itseämme Venäjän tuntijoina. Tähän sopii huonosti se, että esimerkiksi Venäjän ja Neuvostoliiton historian tuntemus on heikkoa ja venäjääkin osaa vain ani harva. Nämä ovat kuitenkin ne avaimet Venäjän toimien ymmärtämiseen ja konfliktin jälkeiseen maailmaan niin Suomen – kuin EU:nkin itärajalla.

Kirjoittaja on Venäjän historian dosentti. Hän työskentelee yliopistotutkijana Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksella.